

РАЗОМ ІНЕЙНЕМ

Щомісячна газета Черкаського обласного благодійного єврейського фонду „Турбота поколінь – Хесед Дорот”
Видається з грудня 2000 року.

Адар - Нісан 5786 березень 2026

№3(291)

Маловідомі звичаї свята Песах

Песах – весняне єврейське свято, встановлене на згадку про Вихід євреїв з Єгипту. Воно починається 15 Нісана і триває сім днів в Ізраїлі та вісім днів у країнах діаспори. Перший і сьомий дні (у діаспорі – перші два та останні два дні) є святковими, подібно до суботи (однак приготування їжі дозволяється). В інші дні працювати дозволено, але з певними обмеженнями.

Назву свята „Песах” єврейська традиція пов’язує з тим, що Б-г оминув („пасах”) домівки ізраїльтян і не торкнувся їх під час єгипетських кар. Словом „песах” у давнину називали однорічного ягня або козеня, якого приносили в жертву напередодні цього свята (увечері 14 Нісана). Його засмажували цілим і з’їдали під час сімейної святкової трапези вночі.

Песах також називають „святом опрісноків”, адже у цей час заповідано їсти хліб лише з неквашеного тіста – мацу – на згадку про те, що сини Ізраїля, поспіхом залишаючи Єгипет, були змушені пекти хліб із тіста, що не встигло піднятися.

Центральною подією свята є святкова трапеза у вечір настання Песаха. Трапеза і всі ритуали цієї ночі називаються „седер” („порядок”), повна назва – „седер Песах”. Основна мета цієї церемонії – розповісти дітям про Вихід з Єгипту. У Середні віки сформувалася остаточний традиційний порядок обрядової трапези (включно з формою відповідей глави сім’ї на запитання дітей, застільними піснями тощо), зафіксований у Пасхальній Агаді.

У 2026 році свято Песах починається ввечері 1 квітня після заходу Сонця і триває до заходу Сонця 9 квітня.

Закони свята Песаха різноманітні та численні: їм присвячена майже шоста частина „Орах Хайм” – розділу Шульхан Аруха, де обговорюються закони свят. Проте значно рідше розповідають про дуже різноманітні звичаї, пов’язані з цим святом. Деякі з них колись були поширені всюди і добре відомі, інших дотримувалися лише невеликі громади, а інші – навіть окремі родини. У цій статті йтиметься про маловідомі звичаї. Деякі з них виникли в сефардських громадах, а потім їх перейняли ашкенази; з іншими сталося навпаки.

У Талмуді кілька разів згадується принцип, згідно з яким рід, що послужила виконанню однієї заповіді, належить використати і для виконання іншої. Виходячи з цього, рабин Єгуда бен Калоніmus (Німеччина, XII ст.) зберігав гілки рослин, які використовувалися у свято Суккот для виконання заповіді про лулав, щоб перед Песахом спалити на них квасного. Подібна практика згадується у багатьох працях, присвячених ашкеназьким звичаям.

У Ємені було прийнято використовувати лулави для розпалювання печей, у яких пекли мацу. А в наш час іракські євреї з тією ж метою використовують гілки верби – аравот, що збереглися після сьомого дня свята Суккот. Євреї Сирії, Марокко та Багдада поєднували обидва звичаї, використовуючи ці рослини і для спалювання квасного, і для випікання маци.

Серед ашкеназьких громад поширений звичай одягати ведучого седер у спеціальний білий одяг – кітл. Серед сефардів цей звичай прийнятий лише у євреїв Марокко. Існує багато пояснень цього звичаю, які іноді суперечать одне одному. Найпростіше з них полягає в тому, що білий колір символізує чистоту і святість. Тому білий одяг прийнято вдягати на Рош га-Шана, Йом Кіпур, Песах та інші паломницькі свята, а також під час весілля. Цікаво, що у багатьох громадах цей звичай пов’язують із нагадуванням про смерть – про саван, про тлінність усього земного. Пам’ять про це допомагає людині правильно визначити пріоритети та формувати шкалу цінностей. Із цієї ж причини в цю ніч їдять круті яйця – їжу людей, які перебувають у жалобі. Ці традиційні ознаки жалоби мають нагадувати нам про руйнування Храму 9-го Ава. Ця дата завжди припадає на той самий день тижня, що й перший день Песаха.

В ашкеназьких громадах існує звичай ставити на святковий стіл золотий і срібний посуд та вдягати найдорожчий одяг – усе, чим обдарував нас Вс-вишній. Це робиться для того, щоб кожному були видно наше благополуччя і радість, викликані прихильністю Вс-вишнього. Такий самий звичай був прийнятий у домі Любавичських ребе, де на пасхальний седер виставляли весь дорогий посуд, навіть якщо під час їжі його не використовували.

Про великого рабина Єгуду-Ліва бен Бецалеля з Праги (Маарала) розповідають, що в його домі постійно зберігалися золоті та срібні прибори, залишені як застава. Протягом року він ними не користувався, але в пасхальну ніч виставляв їх на окремий стіл, щоб зробити седер більш урочистим. Це мало нагадувати про коштовний посуд, який євреї взяли у єгиптян під час Виходу.

У трактаті „Тааніт” (20б) Вавилонського Талмуду розповідається про звичай рава Хуни: коли б він не їв, відчиняв двері свого дому і казав: „Хто має потребу – нехай приходять і їсть”. Таким чином, відчинені двері дому, де проводять пасхальний седер, символізують запрошення. Про цей звичай нагадують слова Пасхальної Агади: „Ось хліб бідності, який їли наші предки в землі Єгипетській. Кожен, хто голодний, нехай увійде і їсть; кожен, хто потребує, нехай увійде і святкує Песах”.

Рабин Матитьягу Гаон (Вавилонія, X ст.) писав, що звичай його предків – залишати двері відчиненими протягом усього седера, щоб бідні євреї могли зайти й приєднатися до святкової трапези. Проте в його часи від цієї практики відмовилися, оскільки бідним почали роздавати їжу ще перед святом, щоб у святкову ніч їм не доводилося просити милостиню.

У Ємені багато євреїв також не замикали двері під час седера, але з іншої причини – вони вірили, що Визволення настане саме в Песах, і хотіли у разі потреби швидко вийти назустріч царю Машиаху.

Євреї Лівії та острова Джерба діяли зовсім інакше: у перші два дні Песаха, а також у Новий рік „чужинець не міг увійти до їхнього дому або користуватися чимось із їхнього майна”. На думку дослідників, цей звичай виник ще за часів альмохадів – мусульманських фанатиків, які змушували євреїв прийняти іслам, коли євреї могли святкувати седер лише підпільно. Проте інші вчені вважають, що цей звичай нагадував про пасхального агнца, їсти якого дозволялося лише членам родини.

Згідно зі звичаєм засидів Хабаду, відкриті двері відчиняють під час читання уривку з Агади „Вилий Свій гнів...”. Це символізує влєвненість у особливому захисті євреїв Вс-вишнім у цю ніч. У багатьох громадах відчиняють двері перед наповненням келиха пророка Еліягу, щоб впустити його до свого дому.

У багатьох східних громадах існував звичай: у певний момент седера хтось із його учасників одягався так, ніби шойно покинув Єгипет. Інші члени родини ставили йому стандартні запитання, на які він відповідав, що йде з Єгипту до Єрусалиму.

У єменських євреїв батько родини загортає у шматок тканини кілька шматків маци і закидає їх на плече, як торбу. Присутні запитують його, навіщо він це робить, і він відповідає: „Так робили наші батьки, коли поспіхом виходили з Єгипту”.

У євреїв Марокко в подібному „представленні” брали участь усі члени родини. Закінчивши читати Агаду, вони клали на плече палицю зі зв’язкою взуття батька родини і стрімко виходили з дому, вигукуючи: „Так робили наші предки в Єгипті”.

Подібні звичаї існували у євреїв Кавказу, Іраку, Курдистану, Джерби та Сирії. Проте вперше цей звичай згадується в Європі у Польщі – в XVI ст., а в Угорщині та Німеччині – ще в XII ст. У Празькій Агаді 1526 р. зображено людину з посохом і вузлом, а поруч наведено відповідну цитату з книги Шмот. Не виключено, що це зображення саме цього звичаю.

У багатьох громадах Угорщини було прийнято, щоб батько родини, переломивши середню мацу, загортав афікоман у хустку, клав його на плече, вставав і вигукував: „Ідемо, йдемо!”

Коли перські євреї доходили до слів „Ось хліб бідності...”, ведучий седера брав три маци, загорнув у білу тканину, і під столом передавав їх іншому члену родини. Той робив те саме – і так довго, поки маца не побуває в руках кожного учасника седера. Ймовірно, цей звичай мав на меті не дати дітям заснути під час довгої пасхальної церемонії.

У Марокко було прийнято тричі промовляти перед початком седера фразу: „Поспіхом вийшли ми з Єгипту”. Глава родини тричі обходив стіл, легко торкаючись голови кожного учасника пасхальною тарілкою. При цьому багато дітей підстрибували, щоб торкнутися тарілкою головою. Цей звичай виник в Іспанії у XIV ст. Першу згадку про нього містить ілюстрована Барселонська Агада (близько 1350 р.), де зображено батька, який поклав пасхальну тарілку на голову одному із синів. А в Агаді, виданій в Іспанії у 1488 р., перед словами „Ось хліб бідності” є примітка: „Піднімають пасхальну тарілку і проносять над головами дітей”. Згадує про цей звичай і рабин Хайм-Йосеф-Давид Азулай, який відвідав Туніс у 1774 р. За його словами, під час седера слуга взяв пасхальну тарілку і тричі проніс її над головами всіх учасників. Подібні звичаї, що існували у євреїв Марокко та Ізміру, зберігаються й сьогодні серед деяких вихідців із Марокко, Тунісу, Лівії та Джерби.

Яке походження цього звичаю? У 1932 р. дослідник рабин Шем-Тов Гауїн запитав про це марокканських рабинів. Вони відповіли, що якщо пронести пасхальну тарілку над головою людини, це захистить її від будь-якої шкоди і принесе багато різних благословень. Проте сам рабин Гауїн вважав, що спочатку цей обряд мав здивувати дітей і спонукати їх ставити запитання про сенс того, що відбувається.

У Талмуді сказано, що під час седера перевертають стіл, щоб діти здивувалися і почали ставити запитання (Вавилонський Талмуд, трактат Псахім, 115б). А рабин Моше Пізанті (Салоніки, XVI ст.) писав, що під час читання „Ма Ніштана” слід підняти пасхальну тарілку і поставити на голову одному з учасників седера, щоб інші здивувалися і почали ставити запитання. Ймовірно, „перевернутий стіл” з часом перетворився на пасхальну тарілку на голові.

Рабин Цидкія бен Авраам (Італія, приблизно 1250 р.) писав у книзі „Шиблет а-Лекет”, що деякі додають до харосету трохи глини або товчену цеглу на згадку про єгипетську глину. Цей звичай існував у багатьох громадах. Наприклад, рабин Йосеф Філософ (Салоніки, XIII ст.) писав у книзі „Бейт Давид”, що, за свідченням старих людей, у харосет додавали товчене каміння.

У часи Талмуду смажили зерна та горіхи вважалися ласощами, подібними до сучасного шоколаду чи цукерок (Мішна, трактат Бава Мелуї, 4:12). Тому не дивно, що рабин Єгуда радив у пасхальний вечір давати дітям горіхи і зерна, щоб вони ставили запитання і не заснули (Вавилонський Талмуд, трактат Псахім, 109а). За свідченням Єрусалимського Талмуду, так робили багато мудреців, наприклад рабин Тарфон.

(Закінчення на стор.2)

Пурім 5786 у Черкасах: свято радості, єдності та визнання

Щороку наприкінці зими або на початку весни, 14 числа місяця Адар, єврейський народ відзначає одне з найрадісніших і найяскравіших свят – Пурім. Це свято перемоги світла над темрявою, віри – над страхом, єдності – над роз’єднаністю. І традиційно воно гучно та натхненно звучить у єврейській громаді Черкас.

Пурім нагадує про дивовижну історію спасіння єврейського народу, описану в Книзі Естер. Водночас він вчить важливим речам: підтримувати одне одного, допомагати тим, хто цього потребує, і щиро ділитися радістю з ближніми. Саме тому в цей день особливого значення набувають традиції благодійності, дружніх подарунків та спільної святкової трапези.

Третього березня 2026 року святково прикрашена зала ресторану „Чайка” ледве вмістила всіх охочих долучитися до пурімської радості. Майже 150 дорослих і дітей зібралися разом – більше, на жаль, зала прийняти не могла. Атмосфера була по-справжньому піднесеною: яскраві костюми, усмішки, дитячий сміх і відчуття великої родини, яка зібралася за спільним святковим столом.

Пурім – час чудес. І Пурім 5786 (2026) року не став винятком. До громади завітав міський голова Черкас Анатолій Бондаренко. Особливо урочистим моментом стало нагородження головного рабина Черкас і Черкаської області Дова Аксельрода найвищою нагородою міста – орденом Остафія Дашковича II ступеня. Відзнаку було вручено за вагомих особистий внесок у розвиток міста та активну благодійну діяльність. Для всієї громади це стало щирою і ворушливою подією.

Втім, за єврейською традицією день починається з вечора. Тож святкування розпочалося ще 2 березня після заходу сонця в Черкаській синагозі – з читання „Сувою Естер”. Давня історія Мордехая та Естер знову ожила у словах священного тексту. І щоразу, коли звучало ім’я Амана, зал вибухав тупотом ніг і тріском тріскачок – так громада виконувала давній звичай сти-

рати пам’ять про зло.

Наступного дня святкування продовжилось в ресторані. З теплими словами привітань до присутніх звернувся директор ЧОБЄФ „Хесед Дорот” Євген Степко, регіональний координатор філії „Сохнут – Україна” в Черкасах Олександр Шпанель, головний рабин Черкас і Черкаської області Дов Аксельрод, а також міський голова.

Особливою окрасою вечора став пурімшпіль – традиційне театралізоване дійство за мотивами Книги Естер у виконанні учасників програми „Клуб”, співробітників та волонтерів ЧОБЄФ „Хесед Дорот”. Сценарій, режисюра та постановка належали Фаїні Панішко, якій вдалося перетворити біблійну історію на динамічне, яскраве й емоційне сценічне дійство. Музичне оформлення здійснила Діна Стукаленко – виразні мелодії органічно підкреслювали розвиток подій і створювали святковий настрій.

У ролях виступили Ірина Олексенко, Юлія Клювак, Тетяна Сидоренко, Раїса Камаєва, Євгенія Вінокур, Маргарита Назаренко, Семен Кардаш, Андрій Жовтий, Наталія Омельченко та Оксана Ткач. Їхня гра була щирою та натхненною: сцена наповнилася музикою, піснями, дотепними жартами й яскравими образами. Глядачі сміялися від душі, підтримували акторів оплесками і з захопленням стежили за перебігом подій.

Святкову програму продовжив фокусник, додавши до атмосфери ще трохи чарів і несподіванок. А завершилося святкування танцями – щирими, веселими й об’єднувачими.

Організація міського святкування стала результатом злагоженої праці ЧОБЄФ „Хесед Дорот”, філії „Сохнут – Україна” в місті Черкаси та Черкаської синагоги. Підтримку надали American Jewish Joint Distribution Committee та Jewish Federation of Greater MetroWest NJ, за що громада висловлює щирі вдячність.

Святковий вечір не завершився лише офіційною програмою: ще довго лунали розмови, сміх і дружні побажання. Люди фотографувалися, ділилися враженнями та відчували, що саме такі зустрічі роблять громаду ще ближчою і теплішою.

Пурім у Черкасах вкотре довів: навіть у непрості часи радість, традиція і спільність залишаються потужною силою, що об’єднує серця.

Світлина зі святкування Пуріму можна переглянути на сайті ЧОБЄФ „Хесед Дорот”: <https://www.hesed-dorot.ck.ua/index.htm>

Михайло Таїбішлук, редактор газети „Інейм – Разом”.

Єврейський захисник Оскар Грузенберг

Єврейська громада в Російській імперії дала світові чимало видатних людей, серед яких були науковці й військові, лікарі та інженери, художники й актори. Про юристів відомо менше, але той, про кого піде мова, був справжнім майстром своєї справи.

Йому вдавалося вигравати, здавалося б, безнадійні процеси, у яких все було проти його підзахисних. Проте цей чоловік знаходив переконливі аргументи, які приводили суд до виправдувального вироку. Йдеться про Оскара Осиповича Грузенберга.

Справжнє ім'я Грузенберга — Ізраїль Йосипович. Він народився 15 квітня 1866 р. в місті Катеринославі (нині — Дніпро). Родина хлопця належала до заможних: батько був купцем другої гільдії, що в ті часи свідчило про значний достаток. Дід Оскара був рабином. Здобувши початкову освіту, юнак обрав для себе професію адвоката і вирушив навчатися до Києва, де вступив на юридичний факультет Київського університету.

Навчання давалося Грузенбергу легко. Після закінчення університету йому, як відмінному випускникові, запропонували залишитися викладачем. Однак для складання професорського іспиту від молодого юриста вимагали «дрібниці» — відмовитися від юдаїзму і перейти в християнство. Грузенберг вважав таку умову принизливою і відмовився. Він залишив університет і почав працювати помічником присяжного повіреного. У цьому статусі йому довелося працювати досить довго — аж до 1905 р., адже його єврейське походження ставало перепоною для кар'єрного зростання.

Водночас, працюючи помічником, молодий юрист набиралася досвіду. Уже першу самостійну справу, яку йому доручили у 1900 р., він провів блискуче. Це був процес проти єврейського аптекаря Блондеса, якого звинуватили у популярному на той час злочині — так званому «ритуальному вбивстві». Після подання касації було призначено повторний розгляд справи, і завдяки майстерній роботі адвоката Грузенберга Блондеса виправдали.

Про Оскара Осиповича почали говорити, і до нього потягнулися клієнти, передусім євреї. Дуже швидко Грузенберг здобув репутацію «єврейського захисника». Але у провінційному, хоча й стародавньому Києві йому стало тісно. Попри досвід і талант, його продовжували тримати у статусі помічника присяжного повіреного. Тоді Грузенберг вирушив до столиці — Санкт-Петербурга, і вже в січні 1905 отримав бажаний статус присяжного повіреного. Відтоді зірка єврейського адвоката засяла на всю імперію.

Починаючи з 1905 р., практично не було жодного резонансного процесу, пов'язаного з єврейською тематикою, у якому б не брав участі Оскар Грузенберг як адвокат підсудних. Євреї, які потрапляли під слідство, прагнули звернутися саме до нього. І майже не було випадків, щоб він дозволив засудити невинну людину. Захист

честі й гідності свого народу став для нього майже священною справою. За це він здобув ширшу повагу серед співвітчизників і водночас люту ненависть у антисемітських колах.

Цікаво, що Оскар Осипович мав невичерпну енергію. Паралельно з адвокатською діяльністю він працював у спеціалізованих юридичних журналах. У виданні «Право» був одним із редакторів, а в «Журналі Санкт-Петербурзького юридичного товариства» він розділ кримінального суду. Це ще раз підтверджувало його глибокі знання у сфері кримінального права. Крім того, Грузенберг активно допомагав порадами єврейським депутатам, обраним до третьої та четвертої Державних дум. Будучи членом Конституційно-демократичної партії, він навіть балотувався кандидатом у депутати другої Державної думи.

Однак повернімося до його адвокатської практики. Апогеєм юридичної діяльності Оскара Грузенберга став захист єврея Менахема Менделя Бейліса під час гучного процесу 1911–1913 років. Тридцятирічного службовця цегельного заводу звинуватили у навмишеному вбивстві 12-річного хлопчика Андрія Ющинського. Хоча всі факти вказували на іншу людину — кримінальницю і перекупницю краденого Віру Чеберяк, — слідство за вказівкою влади навмисно спрямувало проти Бейліса лише тому, що він був євреєм.

У пам'яті суспільства це були свідомі революційні події 1905–1907 років. Щоб відвернути увагу від суспільного невдоволення, владі було потрібне гучне резонансне діло. Убивство хлопчика стало зручним приводом спрямувати народний гнів в інше русло. Невинного Бейліса звинуватили у так званому «кривавому наклепі» — використанні крові християнської дитини для приготування маці. Під це середньовічне звинувачення почали підганяти матеріали слідства. Адміністративний ресурс був використаний максимально: підкупили двох лікарів, які дали неправдиві висновки про причину смерті хлопчика; вмовили сусідів по камері заявити, що Бейліс нібито зізнався їм у злочині. Були й інші фальсифікації документів. Усе це робилося настільки грубо, що кидалося в очі навіть неспеціалістам.

Не дивно, що справа викликала величезний резонанс не лише в Росії, а й за її межами. Російська прогресивна громадськість була обурена. Рівень протестних настроїв був таким високим, що лунали погрози страйків з боку робітників, студентів та інших представників ліберальної інтелігенції.

З-за кордону до Росії також надходили петиції з протестами проти перебігу процесу Бейліса. До протестів долучилися французькі письменники, англійські єпископи, а в Німеччині навіть відбувалися демонстрації. Захистити добре ім'я невинного єврея вважалися найкращі адвокати країни. Їхню групу очолював Оскар Осипович Грузен-

благонадійному щотижневику «Сигнал». Проти нього порушили справу, і на суді прокурор звинуватив Чуковського у змові проти імператора. Але щойно на процесі виступив Грузенберг, обвинувачення розсипалося, і Чуковського виправдали.

Своєю свободою і добрим ім'ям Оскара Осиповича завдячували такі видатні російські літератори, як Максим Горький, Володимир Короленко, Інокентій Анненський, а також деякі відомі громадські діячі того часу.

1917 рік поставив крапку в адвокатській кар'єрі Грузенберга. Після Лютневої революції він повністю присвятив себе державній діяльності, ставши сенатором Кримінального департаменту Правлячого сенату. Згодом за єврейським національним списком його обрали до Всеросійських установчих зборів, але від депутатського мандата він відмовився.

Коли до влади прийшли більшовики, Оскар Осипович залишив неспокойну столицю і переїхав до ще відносно спокійної Одеси. Однак революційні події швидко докотилися й туди, тому він вирушив до ще віддаленішої Грузії. У цей період він працював одразу у двох організаціях — Єврейській раді самооборони та Раді допомоги жертвам погромів. Коли ж у Закавказзі прийшла Червона армія, Грузенберг був змушений назавжди покинути країну.

Починаючи з 1920 р. і до кінця життя Оскар Осипович жив за межами Росії. Спочатку у Німеччині, потім у Латвії, а останні роки провів на Французькій Рив'єрі, у Ніцці. Там же видатний юрист і помер 27 грудня 1940 р. Через одинадцять років прах захисника євреїв Росії було перевезено до Ізраїлю і перепоховано в Тель-Авіві. До речі, одна з вулиць цього міста носить ім'я Грузенберга. Ще одну вулицю, присвячену талановитому адвокату, можна знайти в Єрусалимі.

Марина Сливина.

Маловідомі звичаї свята Песах

(Закінчення. Початок на стор. 1)

Рамбам згадує цю практику як загальноприйнятту. Згідно з Агадою Сончино, опублікованою у 1486 р., смажені зерна і горіхи слід класти на пасхальну тарілку, щоб діти, побоюючись не отримати частування, не заснули до завершення седера.

У багатьох громадах афікоман — шматок середньої маці, який їдять наприкінці седера — вважався потужним талісманом, здатним захищати від зла. У Польщі в XVII ст. було прийнято робити в афікомані дірочку, протягувати через неї шнурок і вішати його на стіну. Цей звичай знайшов від-

ображення навіть у художній літературі: герой одного з оповідань єврейського письменника Давида Фрішмана (1859–1922), єврейський хлопчик із Варшави, одного разу був настільки голодний, що з'їв афікоман, який висів на стіні.

У Лівії та Тунісі афікоман брали з собою в морську подорож як засіб від морської хвороби. У Персії його носили в кишені як амулет, що приносить багатство. Там також вважали, що афікоман гарантує народження синів, багатий урожаєм зерна і захист від куль, а також лікує глухоту і запобігає виходу річки з берегів.

У давні часи, аж до кінця Середньовіччя, інколи прикрашали орнаментами і малюнками... мацу.

Це було дуже складно, адже опрісноки в жодному разі не мали закваситися. Художник мав лише кілька хвилин. Пізніше, щоб не залишалося жодних сумнівів у кошерності маці, рабини заборонили подібні прикраси.

Звичайно, ми не перелічили і соту частину існуючих пасхальних звичаїв. Якби продовжувати, вийшла б не газетна стаття, а дуже «товста» книга. Тому зупинимося тут, зауваживши лише, що знання різноманітних пасхальних звичаїв інколи має важливе практичне значення.

Як сказано вже у Талмуді, головне завдання пасхального седера — зацікавити дітей тим, що відбувається, спонукати їх ставити запитання і

взагалі брати якомога активнішу участь у святі. Проте сучасним дітям, які звикли до безперервної зміни вражень, може бути нудно брати участь у церемонії, що повторюється з року в рік без змін.

Саме тому для нас незамінним є знання пасхальних звичаїв різних громад. Маючи такі знання, кожен Песах можна проводити трохи інакше: одного року — з елементами еменського седера, іншого — угорського або туніського, третього — іранського тощо. Так церемонія не перетворюється на рутину і водночас буде проведена у повній відповідності до автентичної єврейської традиції.

Веселого і кошерного вам свята Песах!

Севгеній Левін.

Раїса Троянкер, українська поетеса, письменниця, журналістка, військова кореспондентка під час Другої світової війни, народилася 30 жовтня 1909 р. в сім'ї шамеса (відповідальний за адміністративну та господарську діяльність синагоги — ред.) уманської синагоги, виховувалася в ортодоксальній єврейській родині, в якій її навчили старовинних єврейських пісень і законам кашруту. Закінчила семіричну школу, вчилася в кооперативній профшколі. У ранній юності, коли їй виповнилося 13 років, дівчина, закохавшись в італійця, приборкувача тигрів в мандрівному провінційному цирку, і втекла з ним.

Рік вона мандрувала з цирком по дрібних містах та містечках і щовечора останнім номером програми клала свою голову в роззявлену пащу тигрові. «Тигр був старий і апатичний, але колись і він розлютився і дряпанув Рая так, що мало не одірвав їй ноги», — розповідав друг Раїси, письменник Юрій Смолич.

Вже за рік циркова романтика набридла Раїсі, і вона повернулася додому. Рано почала писати вірші. Перша публікація датована 21 червня 1925 р. — в уманській окружній газеті «Робітничо-селянська правда». Того ж року вступила в місцеву філію Союзу селянських письменників «Плуг». Згодом у неї почався роман з уманським журналістом і письменником Онопрієм Турганом. Вони одружилися, й у цьому шлюбі народилася дочка Оленка. Ортодоксальним батькам важко давалися доньчині пригоди, про що Троянкер щемко пише:

Мене тато прогнав і прокляв,

бо у мене дитина од „гоя“.

Він казав, щоб упала земля

Попід нами, Оленко, з тобою.

Мама плаче: „У неї Оленка,

Не Дебора, не Лія й не Хана“.

Ах, я знаю, для мамі сивенької

Це велика, велика драма.

Але ніщо не могло позбавити її радості материнства: «Велике щастя, коли ти можеш себе відчувати матір'ю».

Талант поетеси відзначив Володимир Сосюра і порадив їхати на навчання до Харкова. З чоловіком і донькою Раїса переїхала до Харкова, де вчилася в Харківському інституті народної освіти.

У 1928 р. у видавництві «Плужанин» за підтримки Сосюри вийшла перша збірка віршів Троянкер «Повінь».

Українську мову Раїса використала як засіб розвитку себе як

Раїса Львівна Троянкер

публічної особи, жінки й поетеси.

Троянкер не цуралася любовних пригод. Сама жінка, що пристрасно підписувалася «Рай-я», зовсім не приховувала своєї безмежної чуттєвості.

Сьогоднішні дослідники пишуть про неї винятково як про «уманську Сафо і Клеопатру».

Однак інтерес до Троянкер не був пов'язаний суто з її сексуальністю — вона була жінкою непересічної ерудиції, постійно читала і знала напам'ять багато поезій. Коло її знань не обмежувалося літературою — Раїса добре зналася на інших галузях мистецтва, а також на гуманітарних науках.

І це стверджує Юрій Смолич: «Рая була і своєрідним феноменом поміж жінок, бо, не зважаючи на свій малий вік, вік навіть громадського неповноліття, вона була дівчиною неабиякої ерудиції: вона добре знала літературу, справді любила її, справді мала смак, розрізняла хороше й погане, читала надзвичайно багато і, дякуючи своїй начитаності, зовсім непогано розбиралася в усіх питаннях сумніжних з літературою мистецтва, та й в питаннях різних наук. Особливо полюбляла вона історію і географію. Рая була безперечно талановита поетеса».

У Харкові вона належала до групи Валер'яна Поліщука «Авангард», друкувалася у виданнях групи, а також у журналах «Гарт», «Селянка України», «Шквал». Вона була чи не єдиною поеткою в чоловічому колі харківських митців, мала визнання серед мешканців будинку «Слово», що побудував радянський уряд для українських письменників. Та швидко зрозуміла, що не для розвитку талантів це було збудовано. Це була справжня пастка для вільної думки. Всі розмови в кожній кімнаті прослуховувалися, почалися арешти і переслідування.

1930 р. Троянкер одружилася з російським поетом Іллею Садоф'євим, тоді ж вийшла її друга збірка віршів «Горизонт». Вона писала про материнство, про дитину, про працю поета, про конфлікт батьків і дітей. І набагато сильніше у її поезії звучить тема єврейства, стосунків із батьком, із уманською родиною. Цьому відведено цілий розділ в збірці.

Скоро містечко. (Воно як салоп старомодній,

весь в нафталіні, із скрині старої добутий).

Очі будинки примружать трахомні й голодні,

очі, в яких причаївся одвічний столітьовий смуток.

І швидше за мишу прудку пробіжить по завулочках чутка:

„До нашого шамеса з Харкова донька прийшла“.

А в шамеса очі наповнені слізьми і смутком,

і буде старому така несподівана втіха.

Ось він в старих окулярах, нитками зав'язаних,

Українське слово з єврейською душею

в жовтому талесі, синій ярмуліці і босий.

Сильно хвилюється. В голосі чується — спазми.

Тато старий і безсилий, як стомлена осінь.

Вечором синім, суботнім,

тато читає старе, як життя, П'ятикнижжя.

З журою буду дивитися на стомленій плечі.

Погляд у батька стає і суворий і ніжний.

Жаль до старого і трохи любови на серці,

може, примусять лишитись в містечку на тиждень.

Мама стара вгощатиме рибою з перцем,

кугіль пектиме і курку єдину заріже.

Я — комсомолка, але не соромлюсь любови до тата.

Тільки од болі нервова памаю цигарки.

Вечором тихим, як тигрова шкіра, смугастим

мріяти буду про гомін, редакцію й Харків.

Наступного 1931 р. Троянкер з чоловіком вийшла до Ленінграда, працювала в заводській багатотиражці «Новая заря». Проте сімейне життя знов не складається, і у 1935 р., коли в Москві і Ленінграді заарештували кількох українських літераторів, Раїса тікає до Мурманська. Там працює відповідальним секретарем газети «Полярная правда», в якій опублікувала понад 100 своїх віршів.

Перед Другою світовою війною одружилася з актором Євгеном Григор'євим, але цей шлюб також не був тривалим.

Під час Другої світової була військовою кореспонденткою, її донька Олена була поруч і допомагала матері. Обидві нагороджені медаллю «За оборону Советского Заполяр'я». У 1942 р. з'явилася остання збірка Раїси Троянкер «Суровая лирика» — російською мовою. Її мовна зброя закликала нищити ворогів, а картини окупованої і сплюндрованої Умані були заклик до помсти. Сьогодні ми їх подумки перекладаємо українською, бо звучать актуально.

Цвітущий город милой Украины,

Мне очень больно думать о тебе.

Враг обратил в зловещие руины

Плод наших мирных радостных побед.

Той школы нет, где я читала училась,

И страшное сад, где яблоны цвели... („Мы не простим“)

Раїса Троянкер померла від раку в 36 років 29 грудня 1945 р., її могила у Мурманську втрачена.

Та не втрачена пам'ять. У 2009 р., до 100-річчя з дня народження поетеси, з'явилися спогади, дослідження, публікації в пресі. У Черкасах вийшла з друку книга «Раїса Троянкер. Поезії», до якої ввійшли поетичні твори, фотографії, матеріали про людей, які були близькі поетесі. Упорядник, автор передмови з глибоким аналізом життєвого і творчого шляху поетеси з Умані — Володимир Поліщук. Пам'ятає Умань. Пам'ятаймо й ми!

Матеріал підготувала Таміла Шапіро.

Десятки тисяч людей притягувала до себе синагога на Істерн-Парквей, 770 у Нью-Йорку. Вони йшли, щоб отримати благословення, пораду, просто щоб подихати одним повітрям із лідером покоління – раббі Менахемом-Мендлом Шнеерсоном, Любавичським Ребе.

Ребецен Хая-Мушка, його дружина, могла б користуватися всіма перевагами дружини світової знаменитості. Але вона обрали інший шлях – залишилася в тіні. Хоча була високоосвіченою, самодостатньою особистістю.

Хая-Мушка народилася в Бабиновичах – містечку по сусідству з Любавичами – в одну із субот місяця Адар 1901 р., в родині раббі Йосефа-Іцхака, майбутнього Шостого Любавичського Ребе, та ребецен Нехами-Діни. Ім'я для новонародженої запропонував дідусь, П'ятий Любавичський Ребе Шолом-Дов-Бер. Так звали її прабабусю, дружину Третього Любавичського Ребе, на прізвисько Цемах-Цедек.

Раннє дитинство Хаї-Мушки минуло в Любавичах, у домі батьків і діда. Той плекав до онуки особливі почуття й справив на неї величезний вплив. Уже на схилі літ вона згадувала: „Його молитви, словенні справжнього почуття, назавжди залишилися в моїй пам'яті. Я можу повторити кожне сказане ним слово”.

Юність Хаї-Мушки припала на важкі роки революції та червоного терору, коли все, пов'язане з єврейством або релігією, жорстоко придушувалося. У 1920 р., після смерті ребе Шолома-Дов-Бера, її батько став лідером руху ХаБаД, а в ті роки це означало – бути лідером єврейського опору. Він заснував на території комуністичної Росії підліпльні хедери, ешиви, мікви. Хая-Мушка була вірною хасидкою і помічницею батька, брала активну участь у його ризикованій роботі. Про цю таємну діяльність нині відомо далеко не все. Але ось один випадок: дівчина протягом півроку носила свічки та їжу в підліпльну ешиву. Пізніше, коли родина переїхала до Петрограда, ребе Йосеф-Іцхак видав доньці довіреність на отримання будь-якої офіційної й неофіційної пошти на його ім'я з правом передоручення. Це означало дві речі: по-перше, Хая-Мушка була членом підліпльня, та їй можна було довіряти. По-друге, отримуючи батькову пошту, вона йшла на ризик. Батько вірив у її мужність і здатність виплутуватися з найтяжчих ситуацій.

Ще в ранній юності, з ініціативи тітки, Хая-Мушка стала нареченою Менахема-Мендла Шнеерсона, прямого нащадка Ребе Цемах-Цедека. У 1928 р., після того, як родині вдалося вибратися з радянської Росії, у Варшаві відбулося весілля. Були присутні всі найвідоміші рабини Польщі, лідери хасидських дворів, глави ешив, єврейські громадські діячі. Але навряд чи хтось із них уявляв, яке значення має ця подія насправді: трохи більше, ніж через 20 років зять ребе Йосефа-Іцхака стане його наступником, лідером руху ХаБаД, який змінить єврейський, та й не лише єврейський світ.

Після весілля молоді жили в Берліні, а після приходу до влади нацистів переїхали до Парижу. Очевидці згадують про суворе дотримання родинною Шнеерсон законів кошерного харчування в умовах, коли дістати такі продукти було вкрай складно. Ребецен кілька кілометрів йшла пішки в передмістя Парижа, щоб бути присутньою

Перша леді ХаБаДу

під час доїння корів (це робить молоко „єврейським”). Неможливо було купити мацу, яка відповідала б високим вимогам родини Шнеерсон щодо її кошерності. Тому ребецен власноруч перебирала пшеницю, зернятко до зернятка, молола її на ручному млині й пекла мацу.

Після початку Другої світової війни почалися поневірвання: Ніцца, Марсель... Але й ставши біженцями, Ребе і Ребецен не йшли на компроміс, продовжуючи дотримуватися єврейських законів і звичаїв у найсуворіший спосіб. Пізніше Хая-Мушка згадувала один з епізодів цієї втечі. Під час бомбардування їй довелося штовхнути на землю розгубленого єврея, який опинився поруч. „Звісно, я штовхнула його, щоб урятувати його життя, – говорила вона з усмішкою, – але, тим не менш, я штовхнула єврея. А отже, я мала покаятися і попросити прощення”.

У 1940 р., після багатьох зусиль, докладених єврейською громадськістю в усьому світі, Ребе Йосеф-Іцхак був урятований із захопленої нацистами Європи й прибув до США. Він одразу ж почав робити кроки для порятунку доньки та зятя. Невдовзі обоє дісталися американського берега.

Після смерті Ребе Йосефа-Іцхака більшість хасидів вимагали, щоб ребе Менахем-Мендл змінив його на посаді лідера ХаБаДу. У 1961 р., в першу річницю відходу Ребе, раббі Менахем-Мендл публічно виголосив свій перший маамар – дослідження Б-жестовного, яке може робити лише Ребе. Ребецен була серед тих, хто домагався від раббі зайняти пост Ребе. Вона розуміла, що це означає для неї: у чоловіка не буде особистого часу, він перестане належати собі й родині. Але вона зросла в домі, де самопожертва була повсякденністю. І вона розуміла, що її чоловік – єдина людина, здатна продовжити й розширити справу батька, Ребе Йосефа-Іцхака.

Сорок п'ять років прожила ребецен у світовому центрі руху ХаБаД, у самому серці жвавого єврейського району Нью-Йорка, і все ж, попри це, про неї та її життя поруч із Ребе відомо дуже мало. Вона жодного разу не брала участі в громадських урочистостях чи зібраннях, ніколи не з'являлася на людях. Робила покупки лише в тих магазинах, де її не знали в обличчя й ставилися, як до всіх покупців. Відомий випадок, коли вона зіткнулася в магазині з дружиною лідера одного з хасидських дворів, і та, захоплено привітавшись із нею, повідомила продавцю, з ким має честь. Не завершивши покупок, ребецен пішла з магазину й більше ніколи в ньому не з'являлася.

Те, що ми знаємо про ребецен Хаю-Мушку, розповіли після її смерті люди, близькі до родини Ребе або ті, хто працював у його домі. Вони, зокрема, повідали про надзвичайні стосунки між подружжям. У ті ночі, коли Ребе затримувався на фарбрингах або приймав людей, а це інколи тривало до світанку, ребецен не лягала спати, чекаючи на нього. В останні роки, страждаючи від тяжкої хвороби, робила все, щоб приховати це від чоловіка. І це при тому, що євреї з усіх кінців світу розповідали йому про свої біди й просили

благословення. Один із близьких запитав ребецен, чому вона не попросить у свого великого чоловіка благословення на одужання. „Мені важливо не засмучувати його”, – була відповідь.

Якось група хабадських жінок надіслала ребецен букет квітів до дня народження, а разом із ним – конверт з іменами людей, які потребують благословення. Секретар передала букет ребецен, а конверт – Ребе. Той прочитав на конверті ім'я дружини й запитав, чому його принесли йому. Секретар пояснив, що в ньому лежить список людей, які потребують благословення. „Ну то вона теж може благословляти”, – цілком серйозно відповів Ребе.

Ребецен називали доброю чарівницею єврейського світу. Вона надавала допомогу тисячам нужденних, робила це щиро й відповідально. Словом, була взірцем того, якою має бути єврейська дружина.

Якось до ребецен в гості прийшла хасидська пара. Їхні маленькі діти пішли мандрувати квартирою. Повернувшись до вітальні, один із них запитав: „А де ж ваші діти?”. Інший, почувши запитання брата, відповів: „Ти ж бачиш, іграшок ніде немає. Напевно, діти виростили й поїхали”. Батьки знітилися, почувши таке нетактовне запитання. Ребецен же помовчала, обійняла малюків і сказала: „Ось ви і є мої діти”. Іншого разу на таке саме запитання відповідь була: „Усі хасиди – мої діти”.

В останній тиждень перед смертю ребецен зателефонувала всім своїм близьким і знайомим і з кожним довго розмовляла, ніби знала... Відчувши слабкість, викликала лікаря. Після огляду їй запропонували лягти до лікарні на обстеження. Наступного дня вона туди приїхала. Черговий лікар почав заповнювати анкету, ставив запитання. Ребецен попросила пити. Їй принесли склянку води. Вона промовила благословення, зробила ковток і зблідла. „Усе гаразд?” – запитав лікар. Вона кивнула. За кілька миттєвостей знову зблідла. Лікар знову запитав: „Усе гаразд?”. Але вона не відповіла... Це був вечір напередодні 22 Швата (10 лютого) 1988 року.

Похорон відбувся наступного дня. Провести ребецен в останню путь прийшли 15 тисяч осіб.

Невдовзі в усьому світі почали відкриватися єврейські освітні заклади для жінок і дівчат, що носять її ім'я.

Щороку в місяці Шват на пам'ять про ребецен Хаю-Мушку в Нью-Йорку проходить всесвітній з'їзд (кінус) посланців Ребе. Її образ є для них і для багатьох інших єврейських жінок прикладом самопожертви та скромності. Ця жінка розділила зі своїм народом усі найтяжчі події минулого століття.

За матеріалами Інтернету підготував Ігор Маневич.

Російський дворянин – творець Ізраїльського флоту

Сьогодні дехто намагається змусити забути, що держава Ізраїль своїм історичним корінням назавжди пов'язана з Росією. Практично всі перші керівники Ізраїлю народилися саме в Російській імперії, а деякі з них, за законами Галахи, навіть не мали права називатися євреями, адже були народжені від російських жінок. Не вірите – перевірте! Навіть іврит – сучасна розмовна мова країни – був відроджений вихідцем із Росії Еліезером Бен-Студюю (справжнє ім'я – Іцхак Перлман Еліезер).

Про славні перемоги ізраїльської армії відомо багато, але далеко не всі знають, що Військово-морський флот Ізраїлю – одна з основних складових військової могутності цієї невеликої держави – також створювався за участі вихідців із Росії, причому не лише євреїв.

Днем народження Військово-морського флоту Ізраїлю вважається 17 березня 1948 року, коли наказом командування Хагана – єврейської напіввійськової організації в підмандатній Британській Палестині (1920–1948), яка після проголошення незалежності стала основою Армії оборони Ізраїлю, – було створено морський підрозділ майбутнього війська.

Однак історія ізраїльського флоту почалася значно раніше. У 1934 р., тобто за 14 років до від-

новлення єврейської держави, у порту Чивітавекія – морських воротях Рима – відкрили військово-морську школу Бейтар. Більшість її курсантів були вихідцями з Російської імперії (і не всі вони були євреями). Для навчання придбали чотиримачтовий вітрильний фрегат „Сара Алеф”, на той час найбільше вітрильне судно Середземного моря. На його борт піднялися понад сто юнаків, які розмовляли різними мовами. А навчав їх морській справі перший капітан цього корабля – колишній офіцер Російського імператорського флоту, людина з незвичайною біографією – Гліб Баклавський.

Доля цієї легендарної людини могла б стати сюжетом пригодницького роману. У середині 1930-х років до паризької емігрантської газети надійшов пакет із рукописами з Палестини. Редактор – видатний діяч російської ліберальної політики, один із лідерів Лютневої революції 1917 р. – Павло Мілюков із захопленням прочитав статті й вирішив невідомого автора і поділився своїм враженням зі своїм приятелем – ідеологом ревізіоністського сіонізму Володимиром Жаботинським. Мілюков хтів з'ясувати: чи справді існує автор – Ар'є Баєвський, капітан єврейської морської школи, офіцер-іудей, який так майстерно володіє тонкими інтонаціями російської мови та пише розумно, і з блискучим гумором? І чи правдиві обставини його життя: він навчає майбутніх моряків єврейського флоту, корабель базується в Італії, ходить під французьким прапором, команда – італійці та французи, а курсанти – єврейська молодь з усього світу.

„Усе правильно, – відповів Жаботинський, – окрім одного: Баєвський – неєврей. Він росіянин, православний, і його справжнє ім'я – Гліб Олексі-

йович Баклавський”.

Справді, Ар'є Баєвський – російський дворянин, військовий інженер і моряк, російський та ізраїльський морський діяч, який увійшов до історії Ізраїлю як засновник першої єврейської морехідної школи та один із творців флоту в Ерец-Ізраїль. Він народився 24 квітня 1889 р. в Гельсінкі (тодішній Гельсінфорс) у Великому князівстві Фінляндському Російської імперії, у родині дворянина – корабельного лікаря російського військово-морського флоту.

У Гельсінфорсі розташовувалася одна з баз Балтійського флоту. Батько Баклавського служив корабельним лікарем і продовжував сімейну традицію – серед його предків були капітани й адмірали. Сам Баклавський був дуже освіченою людиною: закінчив Комерційне училище, навчався три курси у Санкт-Петербурзькому політехнічному інституті, згодом здобув морську освіту та служив офіцером на навчальному судні.

Під час Першої світової війни він воював проти німців на Балтійському морі, служив у мінній дивізії, брав участь у бойових діях і під час вибуху був контужений, після чого отримав одне вухо.

Після Жовтневої революції 1917 р. Баклавський опинився на Чорному морі. Поручивши наказ більшовиків затопити флот, він разом з іншими офіцерами на кораблі самовільно перейшов до Білої армії. Він воював у складі Чорноморського флотського екіпажу, був підвищений до підпоручика і став заступником командира корабля.

У березні 1920, коли Червона армія наступала, Баклавський перебрався до Криму, а в листопаді, після розгрому армії Врангеля, на одному з кораблів прорвався через Босфорську протоку до Тріес-

та. Там він познайомився з групою російських євреїв-халуцим і разом із ними вирушив до Яффо.

У Палестині він прокладав дороги в Галілеї, працював у каменоломнях Єрусалима, рибалив у Ейлаті. Але головною його ідеєю було створення флоту – адже єврейський народ повертався до країни, що має вихід до моря.

Познайомившись і подружившись із євреями, Баклавський зблизився з сіоністами, серед яких був офіцер російської армії, герой сіоністського руху Йосеф Трумпельдор. Він пройшов гіюр, прийняв юдаїзм і став називатися Ар'є Баєвський. За проханням свого друга Володимира Жаботинського навчав військового командування Бейтару і Хагани. Баєвський також написав рукопис „Курс поліцейської тактики”, але його головний внесок був пов'язаний зі створенням професійного флоту майбутньої єврейської держави.

У 1925 р. заснував Морський союз, що об'єднав невелику групу молодих людей, закоханих у море та ідею свободи своєї країни.

У 1934 р. в Чивітавекії була створена перша єврейська морська школа, і капітан Баєвський став одним із її керівників.

На початку Другої світової війни Ар'є Баєвський добровільцем вступив до британського флоту. Він здійснив кілька рейсів до острова Крит та до берегів Греції. Але в липні 1942 повернувся з плавання тяжко застудженим. Йому поставили діагноз – запалення легень. Баєвського терміново госпіталізували до єрусалимської лікарні Хадасса, але врятувати його не вдалося.

16 липня 1942 р., у віці 53 років, Ар'є Баєвський – він же Гліб Баклавський – помер. Його з почесними поховали на Оливковій горі в Єрусалимі.

Лев Рудський.

Як єврейська громада Ірану намагалася викупити гробницю Мордехая та Естер

Не до кінця зрозуміло, хто саме був ініціатором, однак у 1968 р. розпочалося жваве листування між владою іранського шаха та представниками єврейської громади Ірану в парламенті. Предмет цього листування – спроба викупити гробницю Мордехая і Естер у місті Хамадан. Приводом стало святкування 2500-річчя указу Кіра Великого у 1971 р.

Указ Кіра було видано у 538 р. до н. е. У цьому історичному документі засновник Перської імперії дозволив усім народам, які проживали на її території, повернутися на свої землі та відновити культ своїх богів, заборонений за влади переможеного Вавилонського царства. У Книзі Ездри (1:1–4) наводиться версія, що стосується єврейського народу у вигнанні: згідно з нею, Кір дозволив вигнанцям повернутися до Юдеї та відбудувати зруйнований Храм.

Перше свідчення про те, що мавзолей у Хамадані ототожнюється з могилою Естер і Мордехая – героїв сувою, який читають на свято Пурім, – залишив єврейський мандрівник XII століття Біньямін із Тудели. Він писав: „І від тієї гори до Хамадана – десять днів дороги; це Мідія, велике місто, і там близько 50 тисяч євреїв, і перед однією синагогою поховані Мордехай та Естер”.

Одна з традицій, пов'язаних із цією гробницею, розповідає, що після смерті царя Ахашвероша прихильники страченого Амана захотіли помститися Естер і Мордехая. Вони втекли до Хамадана, де прожили довге життя серед місцевої єврейської громади.

Як усе це пов'язано з царем Кіром? На перший погляд – ніяк. Проте з листування, знайденого в Центральному архіві історії єврейського народу (у фондах Всесвітньої організації ОРТ), а також з історичних джерел про життя останнього шаха Ірану – зокрема з його промови на урочистостях – випливає, що Мохаммад Реза Пехлеві бачив себе продовжувачем справи Кіра і прагнув передати цей образ єврейській громаді своєї держави. Святкування 2500-річчя указу Кіра стало саме тією подією, на яку він розраховував.

У листі, надісланому генеральним директором департаменту археології та громадської освіти Абдуллою Формандом представників іранських євреїв у парламенті Лотфоллі Хаю – це двоє головних кореспондентів, яких вдалося встановити, – пояснювалося, що Міністерство національної освіти допоможе єврейській громаді Ірану викупити гробницю та прилегли до неї землі у банку „Базаргані”, якому вони належали. Передбачалося, що покупок буде профінансовано за рахунок продажу вхідних квитків до гробниці.

У листуванні між міністерством і представником громади відчувається наполегливість влади. Відправник підштовхує громаду дати відповідь – бажано позитивну – на цю ініціативу, адже на попередній звернення міністерства реакції не було.

Окрім ідеї викупу гробниці, єврейська громада планувала ство-

рити професійне училище імені Кіра Великого з лікарнею, видати івритсько-перський словник і навіть організувати багатомовну виставку про діяльність Кіра – виставку, присвячену темі прав людини на основі Тори. Невідомо, які з цих планів були реалізовані. Судячи з усього, вдалося здійснити лише придбання земель навколо гробниці: 18 січня 1970 р. було отримано остаточний дозвіл. Землі придбали і, ймовірно, передали у розпорядження громади.

„Медовий місяць” у відносинах між іранськими євреями та владою країни швидко і жорстко завершився з приходом до влади Рухолла Хомейні і перемогою Ісламської революції в Ірані 1979 р. Тоді ж „новий Кір” – останній шах Ірану – втік до США.

Відтоді кожні кілька років гробниця Мордехая та Естер у Хамадані опиняється в центрі гострих суперечок. У 2011 р. прихильники режиму з числа студентів влаштували безлади, вимагаючи виключити гробницю зі списку об'єктів культурної спадщини Ірану – за їхніми словами, у відповідь на спробу Ізраїлю зруйнувати мечеть Аль-Акса. Їхній протест виявився успішним: табличку з написом „місце паломництва” було знято. Час від часу студенти в різних містах Ірану навіть погрожують зруйнувати гробницю і збудувати на її місці палестинське консульство. Проте гробницю так і не було знищено. Сьогодні вхід до неї дозволено лише євреям, які приходять просити виконання бажань у Естер та Мордехая.

Хен Малюль.

Раббі Нахман і пам'ять викарбувана в медалях

Хасидизм – це релігійний напрям в юдаїзмі, що виник у 18 столітті у Східній Європі. Його засновник, Ізраїль Бааль Шем Тов, проголосив, що Б-жественну присутність можна відчути не лише через скрупульозне вивчення Тори, а й через широкі молитви, радість і служіння Вс-вишньому в кожному аспекті повсякденного життя. З часом рух поділився на численні течії, або „двори“, кожне з яких сформувалося навколо вчення свого праведника-лідера (цадика).

Однією з найяскравіших і найунікальніших таких течій є бреславський хасидизм (також відомий як брацлавський) – послідовники Рабі Нахмана із Брацлава (1772–1810), правнука Бааль Шем Това. Бреславський хасидизм є органічною частиною загального хасидського світу, але водночас кардинально відрізняється від інших груп тим, що після смерті рабі Нахмана не було обрано нового ребе. Його постать і вчення залишилися єдиним духовним орієнтиром для послідовників, що зробило бреславський рух особливим явищем в історії юдаїзму.

Бреславський хасидизм не має характерного для них типового одягу, а також не дотримуються окремого специфічного канону молитви. У 1936 році в Єрусалим, у районі Старого міста, було відкрито першу бреславську синагогу, а громада у західній частині міста сформувалася у 1948 році. Сьогодні найбільші центри бреславського руху знаходяться в Єрусалимі, Бней-Браку та Цфаті, а також у США – Нью-Йорк і Лос-Анджелес.

Перед своєю смертю у віці 38 років рабі Нахман, взявши за свідків двох учнів, сказав: „Коли закінчаться мої дні і я залишу цей світ, я буду клопотатися за кожного, хто прийде на мою могилу, прочитає десять псалмів і подасть милостиню. Неважливо, наскільки серйозні його гріхи чи помилки – я зроблю все, що зможу, щоб врятувати й очистити його. Я пройду всі світи“.

Багато євреїв – і не лише бреславських хасидів – дотримуються

духовного заповіту праведника, й донині відвідують його могилу в Умані.

Деякі бреславські хасиди використовують наспів „На Нах Нахма Нахман МеУман“, також відомий як „На Нах“. Це кабалістична формула, заснована на чотириразовому використанні літери „нун“ єврейського алфавіту, з якої починається ім'я Нахман. Існує багато значків і брелоків, що містять текст цього наспіву івритом.

Автору відомі дві медалі, які, на його думку, були виготовлені в Україні та присвячені рабі Нахману. Латунна медаль діаметром 32 мм містить на аверсі (російською мовою) і реверсі (івритом) напис: „Цадик Равин Нахман Рош-ха-Шана“. На аверсі розміщено портрет рабі Нахмана, а на реверсі – герб Держави Ізраїль.

На другій медаль діаметром 45 мм на аверсі розміщено напис івритом „Рав Нахман Умань“ та роки його життя за єврейським літочисленням. На реверсі зображено могилу цадика в Умані, менору (семисвічник – один із символів юдаїзму) і напис івритом: „Ціюн (пам'ятник, позначення місця поховання) МОХАРА“ (абриви-

атура – наш учитель рабі Нахман із Бреслева).

Спадщина рабі Нахмана продовжує жити не лише в текстах і вченні, а й у живій практиці паломництва, перетворивши українську Умань із простої географічної назви на потужний символ віри, надії та спокути для десятків тисяч людей у всьому світі. Скромні медалі з його портретом і цитатами слугують своєрідними „послами“ його вчення. Вони стали наочним символом нерозривного зв'язку між духовною спадщиною цадика і українським містом. Ці медалі нагадують, що духовний шлях, який розпочався в Брацлаві, сьогодні, як і століття тому, веде до Умані – місця, де слово рабі Нахмана щороку оживає в диві зібрання його хасидів.

Можливо, читачі цієї нотатки мають інформацію про походження цих медалей або про інші значки й медалі, присвячені цадику з Умані. Автор просить повідомити про це за адресою fnbern@gmail.com і заздалегідь дякує за допомогу.

На завершення автор висловлює подяку раву Авігдору Носікову за переклад тексту на медалях.

Володимир Бернштам (Ізраїль), спеціально для газети „Інейнем“.

Як розважалися черкаські сто років тому

Кіно, театр, цирк, футбол – розважальна програма можливих черкасів на початку минулого століття була доволі різноманітною. До провінційного містечка часто приїздили всесвітньо відомі артисти, а кінематограф з'явився в Черкасах вже через 13 років після першого публічного показу „сінема“ в Парижі.

Цирк на місці АТБ

Сьогодні циркові вистави в Черкасах демонструють на спеціально змонтованих мобільних майданчиках. Власної стаціонарної циркової арени місто не має. А понад сто років тому провінційні Черкаси могли похвалитися двома добре обладнаними цирковими приміщеннями. Одне з них розташовувалося на розі сучасних вулиць Небесної Сотні та Гоголя.

Будівля була дерев'яною, і її використовували також для виступів театральних труп із інших міст. Цирковий майданчик звели коштом місцевого підприємця Фастовського у 1899 році. Тут виступав відомий на всю тодішню Російську імперію канатоходець і акробат Анатолій Дуров. Його циркова програма „Війна тварин XX століття“ стала справжньою сенсацією і викликала шквал емоцій у глядачів.

У 1920-х роках на цих підмостках виступала знаменита акторка Марія Заньковецька. Цирковий майданчик завжди збирав аншлаги, і дістати квитки на вистави було непросто. Та попри неімовірну популярність цього центру культури й розваг, у 1923 році будівлю знесли через будівництво стадіону. У футбол тут грали до 1956 року, а згодом територію почали перетворювати на центральний ринок. Сьогодні ніщо не нагадує про так звані „Цирк на Гоголівській“.

„Спекотний“ кінотеатр

Двоповерхова, трохи занедбана будівля на Хрещатику ховається в кронах дерев поруч із ви-

шуканим будинком Цибульських. А на початку XX століття тут збиралися натовпи містян.

Власник будинку – підприємець Белахов – став першим, хто привіз до провінційного містечка Київської губернії кінематограф. Новинку для розваг кмітливий купець придбав через свого родича за кордоном.

Уже в 1908 році черкаські вперше побачили німе кіно. Приміщення для перегляду фільмів створили зруйнувавши стіну між двома кімнатами. „Кінозаклад“ обслуговувала вся родина Белахова: старший син „крутив кіно“, молодший акомпанував на фортепіано, донька продавала квіти, а сам Белахов – квитки.

Кінозал початку XX століття майже нічим не нагадував сучасні комфортні кінотеатри. Замість крісел – довгі лави без спинки. Попкорну не було, але глядачі мали альтернативу – насіння. У залі не було ані вікон, ані вентиляції, тому вже через деякий час після початку сеансу приміщення з більш ніж сотнею глядачів перетворювалося на справжню задущливу „баню“.

Втім, скарги Белахов отримував не за сервіс, а за зміст фільмів. На думку тодішніх чиновників, стрічки, які демонстрували в кінотеатрі, „своєю непристойністю підірвали добропорядність містян“. Поліція часто цікавилася репертуаром підприємця. Згодом кінотеатр закритися – він не витримав ані революційних подій, ані конкуренції. Поруч відкрився інший кінозал – просторіший і чистіший. І глядачі зробили свій вибір.

Театр у саду

1902 рік можна вважати відповідною точкою розвитку театрального мистецтва в Черкасах. Усе почалося з ідеї місцевого підприємця Ярово-го створити своєрідний мистецький оазис – квітково-фруктовий сад із театром і оркестром.

Отримавши дозволи міської думи, купець придбав півтора гектара землі на розі тодішніх вулиць

Музикантської та Дахнівської (нині Святотроїцької і Хрещатики).

Підприємець доручив створення саду своїй сестрі – Анні Ярової. Вона за власні кошти збудувала першу будівлю театру, яка, за словами сучасників, була „доволі убогою та незручною“. Проте це не заважало сотням мешканців міста з нетерпінням чекати вистав гастролюючих театрів і платити за вхід до саду.

Театр Ярової у ті часи був справжнім культурно-мистецьким осередком. Його власниця відома не лише розвитком театрального життя міста, а й дружбою з акторкою Марією Заньковецькою. Подейкують, що під час гастролей 1903 року акторка навіть ночувала у Ярової, бо їй „набридли готелі“.

Базарна „епідемія“

Найбільшим розважальним простором для українців у всі часи були ринки. Саме там знайомилися, обмінювалися новинами, спілкувалися й навіть з'ясували стосунки. На початку XX століття в Черкасах діяло щонайменше п'ять відомих базарів.

Старий базар розташовувався на Подолі – на розі сучасних Замкового узвозу та вулиці Володимира Великого. У той час узвіз називали Базарним (нині – Замковий узвіз), а пізніше – Старобазарною вулицею, адже на початку XX століття у місті з'явився так званий Новий базар на місці нинішньої Соборної площі.

У центрі міста, між сучасними п'ятиповерхівками та корпусом Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, збереглися залишки Рибного ряду. Це була частина комплексу дерев'яних і кам'яних споруд, де продавали рибу та м'ясо. Нині їх використовують як складські приміщення.

На перехресті сучасних вулиць Університетської та Шевченка сто років тому була невелика

площа. Згодом тут виник відомий на все місто Казбетьський базар. У цьому районі мешкали переважно небагаті ремісники та рибалки, які продавали на базарі рибу, овочі та фрукти.

А ось скандалами, епідеміями та смертями прославився Сінний базар. Він існував на початку XX століття в районі сучасних вулиць Надпільної, Святотроїцької та Байди Вишневецького. Ринок виник навколо військової Миколаївської церкви. Тут продавали худобу, сіно, дрова та інші товари.

Оскільки церква обслуговувала переважно „нижніх чинів“ та простолюд, благоустроєм території ніхто не займався. На Сінному базарі стояв постійний сморід, і площа була найбруднішим місцем у тодішніх Черкасах. Через антисанітарію у 1910 році в місті спалахнула епідемія холери, яка забрала життя багатьох мешканців.

Футбол біля кладовища

Ті, кому кіно, театр і цирк були не по кишені, а базар вже набрид, шукали „хліба і видовищ“ на спортивних змаганнях.

Спорт у губернії почав активно розвиватися у 1910-х роках. Тоді майже кожне містечко мало власну футбольну команду. В повітових Черкасах за першість міста змагалися команди „Казбет“, „Митниця“, „Соборівська“, „Бульварна“ та інші.

Популярними були також атлетика, гімнастика, акробатика, вправи з гирями та верхова їзда. Перший спортивний майданчик, за однією з версій, побудували навпроти колишнього Соборного кладовища (нині – Соборний парк).

І хоча тоді бракувало спортивного інвентарю та кваліфікованих тренерів, це не заважало містянам створювати спортивні гуртки, організувати змагання та збирати натовпи вболівальників.

Так відпочивали черкаські на початку XX століття. І це, без сумніву, лише частина цікавих фактів про розваги наших попередників.

<https://in.ck.ua>

Штетли Черкащини

(Продовження. Початок в №1 (277), 2 (278), 3(279), 4(280), 5(281), 6(282), 7(283), 8(284), 9(285), 10(286), 11(287), 12(288), 1(289), 2(290))

Цибулів – селище в Монастирищенській міській громаді Уманського району Черкаської області. За часів Речі Посполитої – у складі Уманського повіту Брацлавського воєводства. Статус містечка з 1613 року. У 19 – поч. 20 ст. – Містечко Липовецького повіту Київської губернії, волосний центр.

Напередодні Першої світової війни селище складалося з чотирьох частин: Старосілля, Тягуна (у першій жили українці, у другій – євреї), території цукрозаводу та благодійної лікарні. Будинків було 699 (селянських – 476, єврейських – 223), мешканців – 3633, з них 633 – єврея.

У 1913 р. євреям належали три з чотирьох бакалійних лавок, всі чотири галантерейні, дві з трьох мануфактурних, єдина одягова. Лісопромислиця Хана Рубінфайн також була єврейкою. Євреї Грінберг

та Гальперін були власниками контрольного пакету акцій цукрового заводу.

У 1909 році стара будівля заводу в ніч з 12 на 13 січня згоріла. Кажали, що власники заводу заплатили великі гроші людині, яка вчинила цей підпад, і тієї ж ночі відправили його до Америки, щоб замістити сліди злочину. Самі ж отримали 570 тисяч рублів страхівки, і того ж року оновили споруди та заводське обладнання. У 1915 р. будівництво тривало, проте Перша світова війна, потім революція та громадянська війна не дали власникам можливості довести розпочату справу до кінця. У 1939 р. в Цибуліві проживали 434 єврея (7,3%).

Перед початком німецької окупації невелика частина євреїв зуміла евакуюватись.

Наприкінці липня 1941 р. було розстріляно родину рабина – 6 осіб. 25 вересня 1941 року було вбито ще 78 євреїв, ті що залишилися зізнали в гетто.

29 травня 1942 року всі євреї з гетто були відправлені на розстріл у Монастирище; по дорозі в лісі було вбито 105 дітей та приблизно 50 людей похилого віку.

(Продовження в наступному номері)

	<p>Проект „ТУРБОТА ПОКОЛІНЬ – ХЭСЭД ДОРОТ“ було створено та працює за підтримкою „Джойнт“ (JDC) – провідною єврейською міжнародною гуманітарною організацією, яка понад 30-ти років допомагає нужденним євреям і розвиває єврейське життя у країнах колишнього Радянського Союзу. Детальну інформацію про JDC ви знайдете на сайті: www.JDC.org</p>	<p>благотворна допомога ЧОБЄФ „Хесед Лорот“</p>	<p>Цадика ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“.</p>	<p>Сайт ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“.</p>	<p>Сторінка ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“ в мережі Фейсбук</p>
<p>Соціальні послуги для підопічних (жертв нацизму) ЧОБЄФ „Хесед Дорот“ надаються за підтримки гранту від „Конференції з матеріальних претензій єврейського населення до уряду Німеччини“.</p>	<p>Газета „Разом-Інейнем“. Засновник – Черкаський обласний благодійний єврейський фонд „Турбота покоління – Хесед Дорот“.</p> <p>ідентифікатор медіа – R30-03581. Адреса редакції: 18010, Черкаси, вул. Б.Хмельницького, 66. ☎ (0472)37-70-79, 54-41-48; 54-43-11. e-mail: ineinem20@gmail.com http://hesed-dorot.ck.ua Надруковано в друкарні м. Чернобай. Наклад 800 прим. Підписний індекс 90781. Розповсюджується безкоштовно.</p>	<p>Наші спонсори: Єврейська Федерація Великий МетроВест Нью-Джерсі та Міжнародна громадська організація Центр „Джойнт“.</p> <p>Прохання поводитися з цим виданням акуратно – в ньому є слова Тори.</p>			